Berki Tímea

Aranka György és a Csíki Székely Krónika

Provokáció...

Mindenféle írás kihívásnak számít, a megfélelésre való kihívásnak. Kihívás maga a tárgy, a vele kapcsolatos megannyi kérdés, azok megközelítése. Minden írás felhívás a gondolkodásra, az ismeretlen területek körüljárására. Marosvásárhely, Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság, Aranka György – közhelyszerűen összefonódó nevek már nemcsak a köztudatban, hanem az irodalomtörténetben is.

Csíkyszeredai ismerőseim kérdeztem, hallottak-e a Csíki Székely Krónikáról, mosolyogva válaszolták, hogy igen, hallottak róla, s még ma is egyesek hisznek hitelességében.

Aranka György volt az, aki meggyőződéssel vallotta e krónika hitelességét, lefordította magyar nyelvre kiadás és ismertetés céljával. Viszont ez az írás széles vitát keltett abban a korban a történelemmel foglalkozók körében.

Mit jelentett felbukkanása a székelység számára, a történetírás szempontjából milyen mozzanatot képvisel, léte megalapozott-e, mi a funkcionalitása, hatással volt-e a történelemtudomány további alakulására?

A provokáció kapcsán kérdezhető meg, mit jelenthet a ma magyar emberének, a területileg tömbösödött székelység identitásproblémáját mennyire befolyásolná? Ma, amikor a toleranciát hirdető értékluralizmus, a megértést szorgalmazó, a másság kategóriáját elfogadó diskurzus honos, mit jelenthet ez a titokzatossággal körülövezett szöveg?

A történelem és szépirodalom határán elhelyezhető szöveget Aranka György nyelvészeti és történelmi érveinek figyelembe vételével közelíti meg e tanulmány, megfogalmazva egy hosszan elhúzódó vita néhány irodalomtörténeti tanulságát is.

...és apológiája

A művelődéstörténet az idő elteltével újraértékeli korábbi megállapításait, felülvizsgálja következtetéseit. Így történik ez az emberi kultúra szempontjából értéknek számító emberi alkotásokkal is. Kitűnő alkalmat teremtenek erre a megemlékezések, amelyek látszólag az eltelt időt hivatottak elfeledtetni, a távolságot feloldani. E dolgozat is némiképp a múlt fele fordulásról szól.

A XVIII. század végén, a XIX. század elején találunk eszmetörténeti fogódzókat, ha a Nyelvművelő Társasággal mint intézménnyel és Aranka Györggyel foglalkozunk. E kor Európája jelentette a keletibb részek számára az ideológiát, a civilizációt, a kultúrát, a haladást, a rendet.¹⁹⁸ Nemzeti mozgalmak indulnak, kialakul a polgári értelmiség. Politikai és kulturális okok adnak lehetőséget a nacionalizmus megszületésére. Herder jóslatszerű sejtelve hatással volt a fokozódó nemzeti önérték alakulására.¹⁹⁹ Az összetartozás érzése, a közösségvállalás határozta meg a soknemzetiségű Magyarország létét, nem véletlen, hogy a

¹⁹⁸ vö. Marino, 1995.

¹⁹⁹ Dümmerth, 1987, 215–275.

külföldi tudósok figyelmét nem elsősorban a magyar nép ragadja meg, hanem az itt élő nemzetiségek. Schlözer, a kor híres történésze, tárgyilagos, racionalista szempontból állapítja meg a szláv nép jelentőségét a magyar ellenében, ez a nézet hozzájárult a magyar nemzeti irányú próbálkozások elgáncsolásához az abszolutizmus korában. Ezek után még nagyobb horderejűnek számít Bessenyei művelődésszervező programja: a magyar tudós társaság eszméje, a nyelv védelme, a nemzeti szabadság gondolata, a zsarnokság-ellenesség.

A polgárosodásnak eredményeként említhető az értelmiségi réteg differenciálódása, s ez a réteg válhat kritikai ellenőrző szervvé, erkölcsi, kulturális hajtóerővé.²⁰⁰ A germanizálás elleni küzdelemben így kaphat értelmet a nyelv, a viselet, a tánc kultusza, a nemzet javáért való áldozatos munka eszméje.

“Az újjal és <idegennel> szemben a nemesi nemzet külsőségeiben is hangsúlyozta, hogy az <ösihez> akar visszatérni, illetve ahhoz, amit ősinek s egyben saját ízlését, öntudatát kifejezőnek tekintett. A tudatos archaizálásnak, a XVIII. század igazi vagy vélt hagyományai felújításának, a saját nemesi múlt rekonstrukciós kísérletének számos jelével találkozunk ruházat, zene, formaságok terén.”²⁰¹

A sajtó, a színpad új fórumokként jelentkeznek. “A fordítások útján már nem csupán az egyéni stílust, hanem magát a nemzeti nyelvet és tudományt vélik tökéletesíthetőnek”²⁰² a hasznosság és az olvasók igényeinek kielégítése érdekében. Kármán, Péczeli, Virág, Révai felfogásában a nyelv a nemzeti lét jeleként körvonalazódik, így nyer ideologikus tartalmat az irodalom.

Az egységesség szellemében legitimálódik a nemzeti lét, viszont számolhatunk ezzel egyszerre a különbözőséggel is, amelyet részint Erdély zártabb világa jelentett Magyarországhoz képest, mely irányból e térség rokonszenvet és részvétet élvezett.

A protestantizmus, a fejlett megyei élet, a rendek széles mozgásköre jellemző a XVIII. század Erdélyére. Viszont az itteni kancelláriát is befolyásolják a központosító törekvések. A német nyelv kötelező használata, a jobbágyság kétes sorsa, a székelyek erőszakkal történő határőrségbe szervezése csökkenti az Erdély iránti érdeklődést. 1791 után pedig a nemesi nemtörődomség, a francia forradalom végkifejlete, a napóleoni háborúk, a Horea, Cloșca és Crișan vezette lázadás okozta rémület volt mérvadó e kérdésben.

Aranka György “élete külső kereteit tehát Erdély zárt világa szabta meg. Egyéniségét és műveltség-szervező elgondolásait viszont a nagy európai gondolatok irányították.”²⁰³

Élettörténetét vizsgálva megtudjuk, hogy Széken született, édesapja református püspök. Tanulmányait Marosvásárhelyen, majd Nagyenyeden végzi – a református kollégium meghatározó jelleggel bíró személyiségének alakulásában. 1764-től a királyi táblán kancellista. A jogot itt tanulmányozza, az előkelő társas élet alkalmat teremt számára a francia és német nyelv elsajátítására. Bécsben is jár, találkozik Mária Teréziával, a szabadkőművesekkel. Hetven évesen Marosvásárhelyt Köteles Sámuel²⁰⁴ filozófia óráit látogatja. Alkotói munkáját szépirodalmi művei mellett fordításai, alkalmi költeményei és bölcséleti írásai jelentik. Kéziratai a mai napig kiadatlanok.

Nem személyisége öltik fel emlékezetünkben, ha a nevét emlegetjük, hanem (egy elsősorban az ő buzgalmának köszönhetően létrejött) értékes szövegegyüttes. Megjelenik

²⁰⁰ Pomogáts, 1999, 29-37.

²⁰¹ Kosáry, 1980. 342.

²⁰² Szajbély, 1983, 140.

²⁰³ Jancsó, 1937, 384.

²⁰⁴ Köteles Sámuel az egyenlőség és szerénység hirdetőjeként filozófiájában összekapcsolja a racionalizmust az empiriával a harmónia jegyében. Írásaiból kiderül, hogy a nyelv az értelmi-, az erkölcsi műveltség jele és a nemzetiség hordozója.-vö. Hajós, 1969.

előttünk a kétszáz évvel ezelőtti tudományszervező munka képze.²⁰⁵ Megszületik Egy erdélyi magyar nyelvemelő társaság felállításáról való rajzolat, A haza felséges rendeihez, majd újabb elmékedése e Társaság felállításáról és annak módjáról, A nemzeti nyelv kiművelésére tett javaslat, Egy meghívó levélnek példája.²⁰⁶ Mindezen törekvései ellenére is csak próbaként indul a társaság, tagjai tudósok és levelezők. E nyelvi, irodalmi fellendülés provinciális szemléleten alapul, működik a nyelvi lokálpatriotizmus, fontossá válik a tájszavak gyűjtése, a székely nyelvi szokások őrzése, a nyelvi tolerancia igénye. Aranka a következőket írja ezzel kapcsolatban:

“ha mi magunkot ezen közös dologból ki-húznók, né talám könnyen meg-eshetnék, hogy a 'Nemes Magyar Országi és Erdélyi egy magyar nyelv lassan lassan majd úgy meg-külömböztetnék, hogy nem két Hazában egy nyelv mint most, hanem egy Nemzetben két nyelv lenne, melyet Nemes Hazámnak 's Édes Nemzetemnek nem kívánhatok!...sőt a 'melly (külömbőség) ma a' két Országokban 's azoknak némely részeiben vagyon, az is lassan lassan el-töröltessék, 's mind a' két Hazában egy igaz Magyar Nyelv legyen.”²⁰⁷

A *Rajzolatban* megfogalmazott tennivalók mellett helyet kap a történeti kéziratok összegyűjtése és publikálása, melyet egyetlen kötet példáz: 1796-ban adják ki *A Magyar Nyelvemelő Társaság Munkáinak első darabját* Szebenben Hochmeister Márton betűivel. Bánffy György gubernátor tanácsára adódik a kettős társaság ötlete és Aranka megírja tervezetét *Az Erdélyi Kéz Írásba lévő Történet Írók ki adására fel álitandó Társaságnak rajzolatya a'Három Nemzetbéli Rendekhez*, ebben olvasható:

“Mivel a' Régiség nem tsak semmi olyan Írást fenn nem hagyott, hanem Első SzentKirályunk idegen betűket hozván bé Nemzetünbe, és sokkalt könnyebbeket, ezeknek is olly kevés betsületek vólt Nemes Hazánkba – hogy tsak erről szollya – hogy Nemes Magyar Országtól lett el- szakadása előtt, több hazánkbeli Írók egyetlen egynél, u.m.a küüllői Esperestnél-, vagy ha a' Béla Notarussát Pétert, mint Erdélyi Püspököt az újabb tudós vélekedés szerint ide számlálljuk- kettőnél én leg alább eddig nem esmértem.”²⁰⁸

Két kötet látott napvilágot *Scriptores Rerum Transsyilvanicarum* címmel 1797-ben és 1800-ban, mindennek folytatása Döbrentei Gábor tevékenységében lelhető fel.

Több mint kétszáz éve, hogy a csíki krónika felbukkant s létének első száz esztendejében nagy port kavart maga körül. A pároldalas latin szöveg azért kerülhetett az érdeklődés homlokterébe, mert vitatott és homályban levő kérdések megválaszolását remélték tőle. Állást foglalt a székelyek eredetét illetően a hun származás mellett. Felvázolta a legkorábbi társadalmi és politikai szervezkedést, melyben az örökösödést s a tisztségeket a nemek és ágak keretei szabták meg, írja Deé Nagy Anikó.²⁰⁹

A Nyelvemelő Társasághoz beküldött iratok között bukkant fel a Csíki Székely Krónika.²¹⁰ 1796. december 23-án felolvassák (folyamatosan gyűjtik a székelyek

²⁰⁵ Egyed, 2000b, 133.

²⁰⁶ vö. Jancsó 1955. (EMNyT)

²⁰⁷ Uo. 94.

²⁰⁸ Aranka 1791b. 4 - 5.

²⁰⁹ Deé Nagy 1999. 111.

²¹⁰ a továbbiakban CsSzKr. – B.T.

történetével kapcsolatos kéziratokat, jegyzetelnek, benyújtják munkáikat a társasághoz), 1797. április 24-én

„A székeleyek eredetéről bejött kézírásnak világosítására szolgáló és ezen mostani gyűlés tárgyául kerülőbe járt kérdésekre társak közül senki semmi jegyzéseket nem hozván a titoknak a magáéit beadja és felolvastatnak. Bocsátassék kerülőbe a munkás tagok között, hogy ezáltal útmutatást vévén, ha kik még mit hozzája tudnának találni és adni, adják bé. Mely ajánltatik mindeneknek.”²¹¹

Rákérdezhetünk arra is, hogy a társaság tagjai miért nem írnak jegyzeteket a krónika kapcsán, hogyan viszonyulnak a „titoknak” útmutatásához, ajánlatához. Mint látjuk, Aranka buzgósággal fogadja az iratot, több másolatot készít róla,²¹² *elől Járó Beszédet* ír hozzá.²¹³

„...ezt az Írást úgy adom: mint mellybenn egy Mesénél többet lehetlálni. De ugyan ezekenek is csak úgy adom, mint egy Jelenést, mellyről még nem bizonyos: Valósági vagy Játék, Szemfényvesztés, csalárdság...”

– a kézirat hitelességét vizsgálándó Aranka külső és belső szempontokat különít el. Megállapítja, hogy a kéziratban szereplő aláírások nem hitelt adóak, nem lehet tudni a keletkezés idejét:

“hogy vajjon ezt az egész Írást vagy 1533-bann, vagy 1695-benn, vagy nétalán éppenn ma, a’ mi időnkben nem maga fejből koholná valaki?”

ez utóbbira utalnának a görög, arab, tatár nevek, a zavaros időrendi sor Árpádtól a XVII. századig. A belső hitelességet vizsgálva Anonymus és Nestor elméleteit véli felfedezni, sőt egy jogi munkát is, Szent László király Decretumát. Következtetésként írja Aranka:

“...mert azokrol csak akkor lehet jól itélni: ha az idő és szerencse több régiségeketis, és olyanokat hoz napfényre, mellyekkel ezeket öszve lehetvetni... Mert egy Történet író sintsen a’ kinek Írása Sz(ent) Írás volna, válogatva kell hinni akármelyiknekis. Vagynak olyanok, mellyekben csonkaság, hiba, és kivált az esztendőök és történetek rendi elé adásokbann zürzavar, a’ rossz deákság miatt értetlenség vagyon, ez éppenn a’ Tudósok eledele és a’ régiség megszokott hibája, vagy a miénk, hogy az ő nyelveket nem úgy értjük, mint ők. Nem a csalárdságnak, hanem a régiségnek bizonyos jele.

Elsőként fordítja le e krónikát magyar nyelvre a hazafiak és tudósok számára, hogy ha majd igaznak találhatik magyar, illetve latin nyelven is kiadásra kerülhessen.

Szintén a kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratárában található Zabolai Finna Sámuel jegyzete a mű kapcsán.²¹⁴ Ő is gyanúsna találja az aláírókat, akik nem lehetnek szerzők szerinte, felveti a latin nyelvűség kérdését, az eredeti példány nyelve is megkérdőjeleződik. Javasolja, hogy ki kell javítani a “nevezeteket”: székel, rabonbán, Harkász- gyula; ellenőrzi a rabonbánok rendjét és hitelt ad a krónikának, Anonymusra és

²¹¹ Jancsó, 1955. 228.

²¹² V.ö. Deé Nagy 1999.111 - 117.

²¹³ l. a kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kéziratárában: Aranka György: *A Csiki Krónika fordítása*. Ms. 225 - jelzet alatt.

²¹⁴ Zabolai Finna Sámuel: *Kritikai jegyzetek*. Ms. 232.

Turóczi hivatkozik. Történetileg áttekinti a székelyek vallását, hitét, áldomásívási szokását, lerajzolja Zándirhám leszármazási ágát. Okfejtésében olvasható:

“...nem tartom illendőnek, hogy a 'Magyar nyelv' gyarapító társaság kivált most eleinte ilyen homályos Dolog 's ki fejezése magyarázattyában belé ereszkedjék, minthogy a 'Társaságnak nem az a 'Fő célja, hogy csak régiségeket magyarázzon, és homályosságokat fejtegetsen, hanem főképpen az, hogy minden tudományokat és Mesterségeket, a 'Magyar nyelven, a 'mennyiben lehet esméretessé tégyen.”²¹⁵

Eszerint a népszerűsítés és a hiteles, tudományos iratok magyar nyelven való kiadása sürgetőbb dolog, mint a “homályos” kéziratokkal való foglalatosság.

Szádeczky Lajos, aki a székelyek törvénykezéseit, jogi státusát tanulmányozta, közreműködött a Székely Oklevéltár utóbbi köteteinek elkészítésében, történelmi szakértőként vesz részt egy olyan tárgyaláson, ahol a krónikára mint hiteles okiratra hivatkoznak. Ezért vizsgálja meg ő is a krónikát. Skolasztikusnak tűnő érvelési módot használ, néha már zavaróan becsmérli az ellenvéleményeket, jól dokumentáltan törekszik a tárgyilagosságra, miközben személyes sérelmeinek kiigazítására is gondot fordít. Művét fejezetekre osztja, amelyek címei beszédesek: *A CsSzKr pályafutása, a CsSzKr eredete, Aranka György és a székely krónika, A Sándor-család “tatár pere” és a székely krónika, A rabonbánok áldozó pohara, A csiki krónika szerkesztője*. A krónikát hamisítványnak tartja; mivel nem kerül elő az eredeti latin nyelvű szöveg, megállapítja, hogy nem is létezett.

A XVIII. és XIX. század fordulóján a Sándor család birtokpert folytatott az Apor családdal annak kapcsán, hogy a szóban forgó birtok zálogbirtok-e, vagy örökös, mert ez utóbbi lehetőség a birtokot a Sándoroknak juttatná. “Biographia Historia” és Házi Krónika néven utalnak a krónikára törvényként fogadva el azt, akár a hamis genealógiát és a gyanús leveleket.

Szádeczky szerint a következő fogalmak kérdésesek: a rabonbán mint fejedelmi státus, Zándirhám, Upolet, Upour, valamint kijelenti, hogy a krónikát nem 1533-ban és nem 1695-ben írták, keletkezésének helye sem létezett, 1796-ban, ugyanabban az évben szerkesztették, mint a hamis genealógiát, majd bemutatja azt a Sándor Zsigmondot, akit az irat koholójának tart, megjegyzi, hogy

“ a székely krónika családi hívság és anyagi érdekek céljára készült, hogy egyik, anyai ágon bárók és grófok ivadékaúl büszkélkedő Sándornak az Árpád nemzetségéből való ősi vezéri leszármazást fitogtasson, s hogy a százados Apor-Sándor perben tanúbizonysággal szolgálhasson.”²¹⁶

Szádeczky akadémiai székfoglaló beszédét is e téma kapcsán írja,²¹⁷ amelyben Cs. Józsa Jánossal vitázik annak családtörténeti okoskodásai miatt.

Mindezek ellenére kijelenti, hogy e krónika, ha igaz lett volna, akkor

“a székelyek történetének megírása megkönnyebbedett volna. A székelyek történetének ugyanis legnehezebb része a székelyek eredetének és Erdélyben letelepedésének kérdése.”²¹⁸

²¹⁵ Uo. 8.

²¹⁶ Szádeczky, 1905. 73.

²¹⁷ Uő: 1911.

²¹⁸ Uo. 37.

A székely nemzet története és alkotmánya című munkájában is foglalkozik a kérdéssel, nyitva hagyja: a nezetek történelme sem szokott okleveles dokumentumokon alapulni, mégis minden nemzet tiszteli és becsüli az ősi hagyományokat.²¹⁹

Visszatérve a krónika és Aranka György viszonyához, ismétlem, hogy Aranka lefordította magyar nyelvre azt, bár kétesnek találták annak eredeti nyelvét. A latin használata is az régiességet szolgálhatta. A fordítás kapcsán Batsányi programjáról érdemes szólni. Előírja mindkét nyelv ismeretét, a korrekciós technikát, azt, hogy

*“ a nyelvnek különbsége , az értelmesség, és a’ jó hangozat az egyedül, a’ mi a Fordítottak szabadságot adhat ”.*²²⁰

Aranka kézírata, kalligrafikus írása Zabolai Finna Sámuel apró, tömör, zavaros, egybemosódó írásképehez viszonyítva könnyen olvasható, a magánhangzók hosszúságát csak az á és az é esetében jelöli következetesen, a beszélt nyelvi állapot tükröződik a szövegben, a székely dialektus (olyan, mellyet, szollás, nagybann).

Tompá József is foglalkozik a koholt történelmi forrásokkal,²²¹ megkülönböztetve a művészi régiesítést a tudatos megtévesztéstől, az emlékhamisítástól. A krónikában a sok kettős hangzót kifogásolja: Upour, Upour, Opour, a török, tatár jellegűeket: Zándirhám, Boud Hám, Upoulet, majd nyomon követi ezek beszivárgását Kövári László, Dózsa Dániel, Jókai Mór alkotásaiban. Arany János ekkor még hihetett a krónikában,

*“így a belőle sarjadt erdélyi mondásokat is másként értékelhette.”*²²²

A kritikai viszonyulás kérdése is felmerül mindezek kapcsán, Aranka György a magyar szöveg szerzőjeként auktornak nem tekinthető, bár annak hitelességét jegyzeteiben alátámasztja, így válik közvetett szerzőjévé. Korában is hasonlóan működött a kritika, mely kétféle, fő és alrendű:

*“ az első szoros kérdőre veszi, vajjon azon szerzők’ maradványai e’ ? Azon időkorból valók-e...megvizsgálja azt is, ha egész voltokban, s’ épségökben szállottak-e ránk?...Az alrandú kritika az Írónak kifejezéseit, hajlításait, egybetételeit fogja fel, vajjon a’ nyelv’ reguláival megegyeznek-e’ ”.*²²³

Ezek az elméleti fejtegetések Arankánál gyakorlati módon hasznosulnak, hasonlóan vélekedik a fentebb kiemelt részletben.

Röviden áttekintve a kor írásbeliségét, elmondható, hogy az anyanyelven való írás merészséget, eredetiséget jelentett, a műfaji korlátok másként működtek, s még ma is problematikus e “hamisítvány” tudományos besorolása a történetírás dokumentumai vagy az irodalom jelenségei világában.

Aranka jegyzetei a krónikáról harmadlagos szövegnek tekinthetők, amennyiben a magyarra fordítást másodlagosnak tekintjük, tetten érhető, hogyan értelmezik egymást ezek a szövegek, illetve az, hogyan képzei el Aranka tudós-önmagát és a műhöz való viszonyát. Ebben az interpretációs hálóban talán a moderátori szerep jut a tanulmányírónak, az, hogy közelítse a szövegeket, feloldja az ellentmondásokat, kölcsönhatásba hozza a műalkotás, alkotó, befogadó, újraalkotó, valamint a tér és idő egyedi sajátosságait.

²¹⁹ Szádeczky–Kardoss, 1927.

²²⁰ Batsányi, 1788–1789, 18.

²²¹ Tompa., 1972.

²²² Uo. 281.

²²³ Y, 1823, 45–87.

Álljon itt rövid összefoglalása azoknak a kérdéseknek, melyek ezen írás által létrejöttek.

A provokációval mint állásfoglalásra készítő jelenséggel foglalkoztam. Aranka György és a vele kapcsolatos művelődéstörténeti mozgalom áttekintésével jutottam el addig a kihívásig, amit a *Csíki Székely Krónika* és a körülötte életre kelő vita jelentett számára, és nemcsak. Aranka nemzeti irányultsága, a székelység misztikus világának feltárására való törekvései szellemében nem csoda, ha kételyeit megfogalmazva is, de a krónika hitelessége mellett foglal állást. Szádeczky Lajos tartott ki az irat hamisítvány volta mellett, s az írott kordokumentumok mellett figyelme kiterjedt, akár az Arankáé, a tárgyi bizonyítékok leleplezésére is, bár tudjuk, hogy egy közösség világában mekkora súllyal bírnak az ereklyeként őrzött tárgyak, amelyek nemzeti szimbólumokká nőhetnek. A vélemények a korban eleinte a „lelet” hitelességét támogatták, majd a történettudományi, tárgyilagosságra törekvő elméletek fokozottan rávilágítottak hamis voltára. Szerintem a tudatos megközelítés, a helyes viszonyulás horizontjából is csak a relativitás gondolata helytálló, a konfliktusok már az őket megelőző kérdésfeltevésben is feloldódhatnak, a kíváncsiságból fakadó felismerés örömeiben.

Ha előzetekintően fogalmazom meg kérdéseim, illetve a kutatási téma nyitottságát nézem, egy út lehetne a további történeti érvek feltárása. Történetileg viszont tudjuk, hogy a tudományosság követelésével lép fel a historizmus és pozitivizmus is, illetve a XIX. század végén e krónikához hasonló koholmányok születnek a millennium jegyében, valamint a nemesi cím megszerzéséhez, vagy visszanyeréséhez szükséges családgenealógiák is hasonlóak működtek. Az időhöz mint múlthoz való viszony szorul vizsgálatra. Húzhatók-e határok valóság és képzelet, történelem és irodalom között? Anonymus történetírása irodalmi emlékként vonul be a köztudatba, eredetiségét nem illik kérdőre vonni, s amint kiderül, történeti hivatkozásokban is szerepel Arankánál és Zabolainál.

Gondolatmenetemet Lucian Boia gondolataival zárom: minden nemzetnek megvan a maga történeti mitológiája. Semmi sem világít rá jobban a jelenre és jövőre felé vezető választott utakra, mint az a mód, ahogyan a társadalom magáénak vállalja múltját.²²⁴

²²⁴ Boia., 1999.